

30 lipca 2024

Dr hab. Jerzy Szczupaczyński
Wydział Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych
Uniwersytet Warszawski

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Justyny Kapturkiewicz
pod tytułem
SYTUACJA SPOŁECZNO-EKONOMICZNA RODZIN Z DZIECKIEM
NIEPEŁNOSPRAWNYM SŁUCHOWO W POLSCE

Informacje ogólne o recenzowanej pracy

Recenzowana rozprawa mgr Justyny Kapturkiewicz została przygotowana pod opieką naukową dr hab. Violetty Korporowicz-Żmichowskiej, a tematyka dysertacji mieści się w obszarze badań nauk o polityce publicznej. Poprawnie sformułowany tytuł pracy właściwie odzwierciedla jej treść, zarówno w odniesieniu do teoretycznej, jak i empirycznej części pracy. Projekt badawczy podjęty przez Doktorantkę opiera się na oryginalnych badaniach własnych. Mgr Justyna Kapturkiewicz podejmuje próbę zmierzenia się z obszernym zagadnieniem, wymagającym wielopłaszczyznowej analizy, co w wielu miejscach Doktorantka zaznacza. Przedstawiona do oceny rozprawa jest opracowaniem liczącym 281 stron, w tym 34 strony zajmują bibliografia i załączniki, zawierające wykorzystane narzędzia badawcze (kwestionariusz ankiety i scenariusz wywiadu).

Tematyka i struktura rozprawy

Praca doktorska mgr Justyny Kapturkiewicz jest poświęcona niepełnosprawności słuchu jako kwestii społecznej, która określa cele polityk publicznych, a także wymaga wypracowania efektywnych narzędzi przeciwdziałania problemom z tym związanym. Zdaniem Autorki pracy, do takich problemów należą różne formy społecznego wykluczenia i dyskryminacji. Dokonany przez Doktorantkę wybór tematu uznać należy za trafny co najmniej z dwóch powodów. Po pierwsze, brak jest w literaturze przedmiotu aktualnego opracowania o charakterze monograficznym, które w całościowy sposób naświetla sytuację społeczno-ekonomiczną rodzin z niepełnosprawnością słuchu dziecka. Należy się zgodzić z Autorką, że jednym z powodów jest złożony i interdyscyplinarny charakter tego zagadnienia (s. 243). Po drugie, podjęta w dysertacji problematyka ma istotne implikacje w sferze polityki społecznej. Jest to przesłanka, którą wyraźnie akcentuje w swojej rozprawie Doktorantka, starając się skupić uwagę nie tylko na celach czysto poznawczych, ale także rekomendacjach praktycznych, które z nich wynikają. Tak więc, problematyka recenzowanej pracy odnosi się do ważnego obszaru życia społecznego i polityki publicznej.

Strukturę pracy należy ocenić jako właściwie przemyślaną z punktu widzenia zadań poznawczych, które określa Autorka we wstępie pracy. Recenzowana dysertacja składa się ze

wstępu, pięciu rozdziałów i zakończenia, które ma charakter suplementu do wniosków końcowych sformułowanych w rozdziale 5.

We wstępie określone zostały cele pracy oraz główna teza dotycząca społecznych i ekonomicznych skutków wykluczenia rodzin z dzieckiem niepełnosprawnym słuchowo, a także kierunku, jaki powinna obrać praktyka wyrównywania szans i przeciwdziałania wykluczeniu tej grupy (s. 9). Jak już zaznaczyłem, problematyka pracy nie została nakreślona w czysto poznawczej perspektywie, lecz także w intencji wsparcia polityk publicznych rekomendacjami uzasadnionymi przez wyniki badań. Dostrzegam w tym istotną wartość recenzowanej pracy. Wiąże się to z przekonaniem, że ocena dysertacji powinna uwzględniać obie warstwy rozprawy jako równorzędne, co jest to zgodne z Ustawą, która postanawia, że „Przedmiotem rozprawy doktorskiej jest oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, oryginalne rozwiązanie w zakresie zastosowania wyników własnych badań naukowych w sferze gospodarczej lub społecznej albo oryginalne dokonanie artystyczne.” (Art. 187. 1. Ustawy)

Referując cel pracy Autorka stawia szereg pytań badawczych, które w mojej ocenie dobrze korespondują z intencją poznawczą pracy, czyli dotyczą kluczowych elementów sytuacji rodzin z niepełnosprawnym dzieckiem. Ich zestaw i sposób sformułowania świadczy nie tylko o gruntownej kwerendzie literaturowej, którą wykonała Autorka, lecz także umiejętności problematyzacji badanych zagadnień. Jedyne zastrzeżenie, które można zgłosić w stosunku do tej części pracy, dotyczy zróżnicowania wagi, jaką Autorka przywiązuje do postawionych pytań badawczych. Na przykład pytanie nr 5 dotyczy tego, „w jaki sposób rodzina pozyskuje środki na finansowanie wydatków, związanych z niepełnosprawnością słuchu dziecka” (s. 10). Trudno w materiale prezentowanym przez Doktorantkę znaleźć pełną odpowiedź na to pytanie. Biorąc pod uwagę, w jaki sposób została omówiona sytuacja materialna rodziny (rozdz. 4.2.1.), pytanie to powinno być przeformułowane.

W rozdziale 1.1. rozprawy Autorka dokonuje uporządkowania wykorzystanych kategorii teoretycznych. Korzystając z literatury przedmiotu, w poprawny sposób analizuje subtelności znaczeniowe pojęcia inkluzji, integracji i niepełnosprawności, nie unikając przy tym drobnych potknięć, do których bym zaliczył przywołanie dorobku M. Webera i P. Parkina (powinno być: F. Parkin) jako promotorów pojęcia „wykluczenie społeczne” w ostatnich dekadach XX wieku (s. 17). W pozostałych fragmentach rozdziału 1. znaleźć można omówienie ram prawnych, w jakich funkcjonują osoby z niepełnosprawnościami, a także prezentację polityk wspierających osoby z niepełnosprawnością. Autorka skrupulatnie wymienia wszystkie podmioty władzy publicznej, referując ich statutowe zadania w zakresie wsparcia niepełnosprawności. Tę część rozprawy, mającą charakter wprowadzenia do własnych analiz Autorki, oceniam pozytywnie. Przywoływana literatura przedmiotu stanowi wystarczające teoretyczne zaplecze analizowanej w rozprawie problematyki. Doktorantka referuje różne koncepcje ze zrozumieniem, dodając trafne komentarze. Rozdział zamyka prezentacja danych statystycznych na temat skali i struktury niepełnosprawności w Polsce.

W rozdziale 2. Autorka porządkuje problematykę niepełnosprawności słuchu, prezentując skalę i strukturę zjawiska, a także omawia zagadnienia rehabilitacji, wykluczenia i kosztów społecznych. W rozdziale tym znaleźć można liczne dowody kompetencji mgr Justyny

Kapturkiewicz w zakresie omawianej problematyki, ale dyskusyjna jest koncepcja rozdziału, który ma zbyt szeroki zakres tematyczny. Autorka pisze o wielu zagadnieniach, które wydają się marginalne wobec nakreślonych celów badawczych: pisze o historii implantów słuchowych, metodach leczenia niedosłuchu, systemie kodowania uszkodzeń słuchu, prezentuje szczegółowe dane dotyczące kosztów leczenia, czasu oczekiwania na hospitalizację, liczby pacjentów itp. To szerokie i zbyt prezentystyczne ujęcie nie sprzyja koncentracji czytelnika na podstawowych wątkach badawczych dysertacji. Także ilość danych statystycznych, prezentowanych w zamieszczonych tabelach, wydaje się zbyt obfita.

W trzecim rozdziale Autorka stara się przedstawić społeczną i ekonomiczną sytuację rodzin z dzieckiem z niepełnosprawnością słuchu. Tę część pracy oceniam wysoko. Po pierwsze, omówienie opiera się na wszechstronnym wykorzystaniu literatury przedmiotu. Po drugie, ma wieloaspektowy charakter. Autorka dysertacji charakteryzuje jakość życia rodzin z dzieckiem z niepełnosprawnością słuchu celnie splatając wątki socjologiczne, ekonomiczne i medyczne. Po trzecie, na podkreślenie zasługuje kompetentne i wszechstronne omówienie systemu wsparcia instytucjonalnego. Po czwarte, w wielu fragmentach Autorka pracy rekomenduje zmiany polityk wsparcia, jej zalecenia świadczą o gruntownym rozumieniu problematyki niepełnosprawności. Za formułowanymi rekomendacjami stoi trafne założenie, że koszty wsparcia i rehabilitacji dla rodzin dotkniętych niepełnosprawnością słuchu nie powinny być rozpatrywane wyłącznie w kategoriach obciążeń budżetu państwa, lecz przede wszystkim – jak sugeruje koncepcja kapitału społecznego – jako inwestycja, która w dłuższej perspektywie umożliwia zwrot w postaci pełnej integracji osób dotkniętych niepełnosprawnością, także pod względem ich produktywności w sferze ekonomicznej.

Wyniki przeprowadzonego badania ankietowego zostały omówione w rozdziałach 4. i 5. recenzowanej pracy. Zgodnie z planem badawczym Doktorantki dotyczą one trzech zagadnień: sytuacji materialnej rodzin dzieci z niepełnosprawnością słuchu, różnych form wsparcia i barier społecznych wynikających z niepełnosprawności słuchu dziecka. W wielu fragmentach analizy Doktorantka przytacza dane z literatury przedmiotu potwierdzające uzyskane rezultaty. Docenić należy nie tyle eksplanacyjną, co eksploracyjną wartość uzyskanych wyników. Jest to w dużej mierze synergiczny efekt zastosowanych metod badawczych. Na przykład, chociaż obraz barier społecznych wynikających z niepełnosprawności słuchu nie odbiega w istotny sposób od tego, co na ten temat wiadomo z innych źródeł, Autorce udało się dość szczegółowo przedstawić różnorodność ograniczeń i trudności, jakich doświadczają osoby z niepełnosprawnością słuchu.

Metodologia badań własnych

Metodologia badań własnych została wyczerpująco opisana w rozdziale 4.1 pracy. Autorka deklaruje zastosowanie trzech metod badawczych, których wykorzystanie pozwala zrealizować postawione cele, a także dokonać częściowej triangulacji uzyskanych wyników. Zastosowane metody uznać należy za komplementarne i właściwie dobrane z punktu widzenia postawionych celów badawczych. Jednak warsztat badań własnych oceniam jako najsłabszą część pracy.

1. Do niedopracowanych elementów analizy zaliczyć należy narzędzie badawcze (kwestionariusz ankiety). Autorka pracy stosuje w kwestionariuszu ankiety skale

zawierające kilka wątpliwych rozwiązań. W przypadku niektórych pytań skale nie są wyczerpujące. Na przykład: pytanie o wiek respondenta (pyt 1. kwestionariusza ankiety: „mniej niż 19 lat”, „20-30 lat”..., s. 271), także pytanie o miejsce zamieszkania (pyt 2. kwestionariusza ankiety: „miasto powyżej 250 tys. mieszkańców”, „miasto poniżej 249 tys. mieszkańców”..., s. 271). W pytaniu o wiek dziecka z niedosłuchem kategorie skali nie są rozłączne (pyt 6. kwestionariusza ankiety: „0-3 lat, 3-6 lat, 6-9 lat, 9-14 lat”..., s. 272). Również nie są rozłączne pozycje kafeterii w skali mierzącej sytuację zawodową matki i ojca (pyt. 18 i 19, str. 274-275). Nie wszystkie skale odnoszące się do ocen i postaw respondentów są dostatecznie symetryczne i/lub zrównoważone (np. pyt. 10. o ocenę sytuacji materialnej rodziny: kategoria „zadawalająca” i „dostateczna” nie są semantycznie wystarczająco odrębne). Dyskusyjne jest stosowanie intuicyjnych określeń częstości sytuacji wyśmiewania/wykluczania lub gorszego traktowania w związku z niedosłuchem dziecka (pyt. 25, s. 276).

2. Autorka nietrafnie określa dobór próby badawczej jako losowy (s. 158). Z opisu metodyki badania wynika, że dobór próby był nieprobabilistyczny. Wiąże się z tym faktem wątpliwa zasadność niektórych wniosków, proponowanych przez Autorkę. Na przykład, jednym z ważniejszych zagadnień pracy jest „ustalenie, czy aktualnie dzieci z niepełnosprawnością słuchu (...) doświadczają gorszego traktowania z uwagi na tę niepełnosprawność” (s. 190). Na podstawie dwuprocentowej różnicy częstości odpowiedzi, o której z dużą pewnością można powiedzieć, że jest nieistotna statystycznie, Autorka akcentuje występowanie przejawów dyskryminacji (s. 190).
3. Autorka analizy w niektórych miejscach ma trudności z jednoznacznym sprecyzowaniem jednostki swoich badań empirycznych. W opisie metodologii badań własnych Autorka wyraźnie deklaruje, że podstawową jednostką badań jest rodzina z dzieckiem z niepełnosprawnością słuchu. Znajduje to odzwierciedlenie w tytule pracy; w rozdziale 3. znaleźć można opis rodziny jako podstawowej struktury życia społecznego. Wypowiedzi ankietowanych respondentów traktowane są jako wskaźniki problemów rodzin dotkniętych niepełnosprawnością słuchu. Natomiast wywiady z przedstawicielami zarządów organizacji działających na rzecz wsparcia rodzin dzieci z niepełnosprawnością słuchu wykorzystane zostały jako „istotne uzupełnienie wyników badań ilościowego” (s. 163). Jak pisze Autorka, „Każda z organizacji została poproszona o rozmowę z przedstawicielem zarządu, a następnie o udzielenie odpowiedzi z perspektywy trudności i wyzwań z jakimi zgłaszają się do nich rodziny (...)” (s. 162, interpunkcja oryginalna). Jednak relacjonując wyniki przeprowadzonych wywiadów, Doktorantka używa dwuznacznych sformułowań: „badane organizacje wskazywały wśród barier niespójności orzecznictwa argumentując...” (s. 196), „(...) z perspektywy organizacji problemem jest też pozyskiwanie finansowania na wsparcie rodzin (...), „Organizacje zauważyły również trudności (...)” (s. 197). Tego typu stylistyka sugeruje, że zebrane wypowiedzi traktowane są jako wskaźniki odnoszące się do organizacji, a nie rodzin posiadających dziecko z niepełnosprawnością słuchu. Brak precyzji nie sprzyja czytelności prezentowanych w rozprawie tez.

4. Autorka w powierzchowny sposób wykorzystuje wypowiedzi zebrane w badaniu jakościowym. Służą one wyłącznie jako ilustracja i/lub confirmacja wniosków budowanych na podstawie rozkładu odpowiedzi uzyskanych w badaniu ilościowym (wypowiedzi badanych członków zarządów organizacji traktowane są także jako heurystyczna inspiracja). To mało ambitny sposób wykorzystania zebranego materiału. Ponieważ celem poznawczym jest uchwycenie związków pomiędzy różnymi aspektami sytuacji społecznej i ekonomicznej rodzin z niepełnosprawnością słuchu dziecka, zastosowanie bardziej wyrafinowanego schematu kodowania i analizy wypowiedzi mogło by w istotny sposób wzbogacić wnioskową część dysertacji.
5. Sposób prezentacji wypowiedzi uzyskanych w trakcie wywiadów nie jest najlepszy. Autorka przytacza opinie badanych bez jakichkolwiek informacji na ich temat (np. wiek, płeć, organizacja). Stanowi to odstępstwo od przyjętego w socjologii jakościowej standardu, które jednak nie powinno być oceniane w kategorii błędu. W sytuacji braku bardziej szczegółowego opisu zbioru zebranych wywiadów taka praktyka pozbawia czytelnika możliwości uchwycenia szerszego kontekstu przytaczanych wypowiedzi.
6. W konkluzji pracy Autorka podkreśla rolę wsparcia „w zakresie rehabilitacji medycznej i edukacji” w procesie rozwoju mowy, wyrównywania szans oraz przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu. Przesłanką confirmacji są dla Autorki wyniki przeprowadzonych badań ankietowych, czyli pozytywna odpowiedź respondentów na pyt. 32 ankiety: „Czy w Pana/Pani ocenie dzieci niedosłyszające dzięki odpowiedniemu wsparciu w zakresie rehabilitacji medycznej i edukacji mają szansę na rozwój mowy? Czy stanowi to skuteczną formę wyrównywania szans i przeciwdziałania wykluczeniu tej grupy?” (s. 246). Można mieć trzy zastrzeżenia co do wartości wskaźnikowej tej pozycji ankiety. Po pierwsze, są to dwa pytania dotyczące dwóch odrębnych, choć powiązanych zagadnień. Po drugie - sformułowanie „odpowiednie wsparcie w zakresie rehabilitacji medycznej i edukacji” jest ogólnikowe i może być przez respondentów różnie rozumiane – co dostrzega sama Autorka („wsparcie rozumiane jest szeroko i interdyscyplinarnie, ale może różnić się w zależności od indywidualnych potrzeb...”, s. 220). Po trzecie, sposób sformułowania pierwszego pytania kryje sugestię potwierdzającej odpowiedzi („odpowiednie wsparcie w zakresie rehabilitacji medycznej i edukacji” zawsze daje szansę na rozwój mowy), która promieniuje na drugie pytanie.
7. Rozczarowuje studium przypadku, które Autorka rozprawy wskazuje jako metodę badawczą, pozwalającą na rekonstrukcję zbioru dobrych praktyk (s. 163). Określenie „metoda badawcza” powinno zobowiązywać - studium przypadku jest w socjologii rozumiane jako „pogłębiona analiza pojedynczego przykładu pewnego ogólniejszego zjawiska” (E. Babbie: Podstawy badań społecznych, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009, s. 552). Studium przypadku zamieszczone w rozprawie nie spełnia elementów tej definicji. Na czterech stronach znaleźć można krótki opis modelu wsparcia osób niesłyszących Polskiej Fundacji Pomoc Dzieciom Niedosłyszącym ECHO, przytaczany za pracą R. Dziurła i A. Włodarskiej vel Głowackiej oraz strony

internetowej Fundacji (s. 206–210). Brak jest samodzielnie przeprowadzonej i pogłębionej analizy. Ten fragment pracy trudno określić jako *case study*.

Ocena zaplecza źródłowego i formalnych aspektów pracy

Pozytywnie oceniam zaplecze źródłowe dysertacji, wykorzystana została literatura przedmiotu, analiza aktów prawnych i danych statystycznych, zarówno wtórnych, jak i uzyskanych w wyniku przeprowadzonych badań. Bibliografia rozprawy jest wystarczająco obszerna – obejmuje 229 pozycji plus kilkadziesiąt aktów prawnych. Bibliografia została w przejrzysty sposób pogrupowana i starannie opisana w końcowej części pracy. Autorka w sposób kompetentny korzysta ze źródeł rozwijając poszczególne wątki badawcze. Dobór literatury przedmiotu oceniam jako właściwy, choć zaznaczyć należy, że dyskusyjne jest pominięcie niektórych opracowań, traktowanych przez polskich badaczy jako pozycje istotne w opracowaniach dotyczących tego typu problematyki. Tak jest np. z pracami zespołu prof. Anny Izabelli Brzezińskiej, będącymi podsumowaniem dużego projektu „Psychospołeczne uwarunkowania aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych”, realizowanego przez badaczy Wyższej Szkoły Psychologii Społecznej w pierwszej dekadzie tego wieku. W ramach projektu powstało kilkanaście obszernych opracowań, które dotyczą problematyki niepełnosprawności. Jednak ze względu na interdyscyplinarny charakter badanych przez Doktorantkę zagadnień i ich przedmiotową pojemność uwaga o niedostatkach zaplecza źródłowego nie powinna być traktowana w kategoriach błędu, lecz koniecznego wyboru.

Na ocenie pracy niepotrzebnie ciążą negatywnie liczne niedoskonałości językowe i redakcyjne, które świadczą o pośpiechu i niewystarczającej staranności. Po pierwsze, dużo do życzenia pozostawia interpunkcja stosowana w tekście rozprawy. Po drugie, efektem niestarannej korekty tekstu są liczne błędy literowe, także przekreślane nazwiska (np. L. von Bartalanffy, s. 47). Po trzecie, nie wszystkie cytaty zostały prawidłowo oznaczone. Na przykład, cytat z eseju S.L. Lanehart przytoczony jest bez cudzysłowu i bez określenia strony tekstu (s. 19); także po cytacie z pracy A. Zybaly nie został umieszczony odnośnik (s. 48). Po czwarte, w opisach źródeł wykresów i tabel (wykres 14., tabela 25. – 34.) znaleźć można przypadkowo wklejone frazy. Ponadto, z niezrozumiałych powodów Doktorantka stosuje w opisie źródła wielu tabel i wykresów zwrot „Jak do Wykres 4”, zamiast powszechnie stosowanej informacji „badania/opracowanie własne”. Po piąte, nie wszystkie z zamieszczonych wykresów są wystarczająco czytelne, ze względu na zbyt małe rozmiary wklejonego skanu (rysunek 1., rysunek 2., wykres 3.). W rozprawie doktorskiej wykresy – nawet jeżeli są zaczerpnięte z innego źródła – powinny być sporządzone w programie umożliwiającym ich bezproblemowe odczytanie. Po szóste, Autorka przeprowadziła badania ankietowe na nieprobabilistycznej próbie 125 osób. Jest to stosunkowo mało liczna próba; dyskusyjnym rozwiązaniem jest prezentacja rozkładów odpowiedzi z dokładnością do dwóch miejsc po przecinku (np. wykres 14., 15.), a także prezentacja tylko rozkładów procentowych, z pominięciem danych będących podstawą procentowania (np. wykresy 18.-20.). Po siódme, w niektórych miejscach język prezentacji wyników badań empirycznych nie jest precyzyjny. Na przykład, w podrozdziale 4.2.2. „Aktywność zawodowa rodziców” czytamy: „W przypadku matek 45% z nich zaznaczyło, że pracuje w pełnym wymiarze godzin..., blisko 10% z nich pracuje w niepełnym wymiarze godzin” (s. 176). Nie jest jasne, jakiej grupy badanych dotyczą dane procentowe –

czy wszystkich respondentów, czy tylko matek, które stanowiły 89% respondentów badania ankietowego (ojcowie i inni opiekunowie także udzielali odpowiedzi na pytanie dotyczące formy zatrudnienia matek). Co więcej, z zamieszczonego na tej samej stronie wykresu 18. „Sytuacja zawodowa rodziców – forma zatrudnienia” wynika, że 46,40 % matek pracuje w pełnym wymiarze godzin (nie 45%, jak pisze Doktorantka).

Podsumowanie merytorycznej oceny pracy

Wartość recenzowanej pracy dostrzegam w trzech wymiarach. Po pierwsze, w dysertacji znaleźć można wszechstronny opis sytuacji społecznej i ekonomicznej rodzin dotkniętych niepełnosprawnością słuchu. Realizacja diagnostycznych celów rozprawy opiera się na kompetentnie przeprowadzonej syntezie literatury przedmiotu, a także badaniach własnych, w których nacisk położony został na identyfikację ograniczeń i barier społecznych wynikających z niepełnosprawności słuchu dziecka. Po drugie, Autorka proponuje dwa modele społeczno-ekonomicznych konsekwencji niepełnosprawności słuchu, które analizuje z punktu widzenia szeregu zmiennych modyfikujących kluczowe zależności (rozdz. 5.). Zgadzam się z wyrażoną w rozprawie opinią, że przedstawione modele są wartościowym narzędziem porządkującym nie tylko badania diagnostyczne uwarunkowań niepełnosprawności, lecz także cele polityk publicznych. W moim przekonaniu jest to rezultat badawczy, który poszerza zaplecze teoretyczne pozwalające lepiej rozumieć społeczne i ekonomiczne przyczyny wykluczania oraz dyskryminacji osób z niepełnosprawnością. Proponowane modele umieścić można także na trzeciej płaszczyźnie oceny recenzowanej rozprawy. Wyznaczają ją zalecenia dla polityk publicznych. Autorka proponuje kompleksowy model wsparcia, dedykowany zniesieniu barier komunikacyjnych. Jako szczególnie wartościowy oceniam diachroniczny aspekt analizy – Autorka umiejętnie wykazuje, w jaki sposób formy wsparcia powinny być dostosowane do etapu socjalizacji i fazy życia osób z niepełnosprawnością słuchu. Także formułując wnioski w wielu miejscach stara się sygnalizować ich uwarunkowania temporalne (np. rozdz. 5.1.).

Na wyróżnienie zasługują propozycje przedstawione w rozdziale 5.2. Świadczą one o gruntownym rozumieniu problematyki wsparcia osób z niepełnosprawnością słuchu. Rekomendacje Autorki pracy dotyczą różnych aspektów polityki społecznej, zmian prawnych, zmian form wsparcia osób z niepełnosprawnością słuchu, a także przedsięwzięć mających na celu zwiększenie wiedzy i wrażliwości społecznej. W wielu miejscach pracy Autorka trafnie podkreśla, że „przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu osób z niepełnosprawnością słuchu wymaga przede wszystkim zrozumienia zróżnicowania potrzeb, jakie pojawiają się w tej grupie (...)” (s. 244).

Konkluzja

Zgodnie z treścią *Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki* rozprawa doktorska powinna zawierać oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, poświadczając ogólną wiedzę teoretyczną doktoranta w danej dyscyplinie naukowej, a także stanowić świadectwo kompetencji do prowadzenia samodzielnej pracy naukowej. Pomimo wskazanych słabości pracy, do których przede wszystkim zaliczam brak metodologicznej staranności, przedstawioną do oceny rozprawę oceniam pozytywnie, jako spełniającą wymagania określone w Ustawie. Wybór problematyki rozprawy i jej celów

badawczych uważam za odpowiedni, a sformułowanie tematu właściwe. W rozprawie mgr Justyna Kapturkiewicz poprawnie przedstawiła podstawowe zagadnienia powiązane z analizowaną problematyką, właściwie wykorzystując kategorie teoretyczne. Zaprojektowane i przeprowadzone badania empiryczne – mimo przedstawionych w recenzji uchybień – uważam za dowód wystarczających kompetencji naukowo-badawczych Doktorantki, umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. W związku z powyższym, wnioskuję o dopuszczenie mgr Justyny Kapturkiewicz do kolejnych etapów przewodu doktorskiego.

